

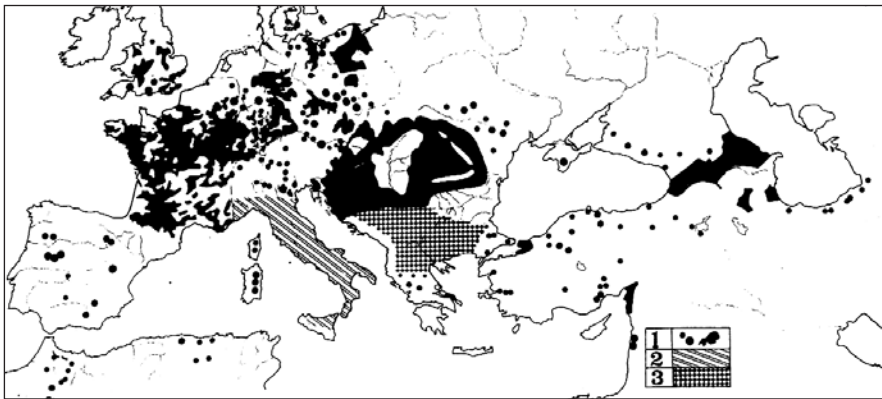
A barkócaberkenye botanikai jellemzése

Nevezéktana

AULUS CORNELIUS CELSUS „De re rustica” c. művében (i.sz. 25–35) már „*sorbum torminale*” néven említi e fajt. Később ID. GAIUS PLINIUS SECUNDUS „Historia naturalis Libri XXXVII” enciklopédikus művében „*sorbus torminalis*” néven szerepelteti. Carolus Linné, a tudományos nevezéktan megalkotója 1753-ban megjelent „Species plantarum”-ában a *Crataegus torminalis* nevet adja neki, tehát a galagonyákkal veszi egy nemzetségbe. 10 évvel később H. J. N. CRANTZ a mai – egyben ókori – nevén illeti: *Sorbus torminalis* (L.) Crantz. A tudományos nemzetségnév – a *Sorbus* – a kelta <so> szóból származik, amely fanyart jelent, s nyilván termésére utal. Az arab sorbet, illetve sherbet is erre a töre vezethető vissza, amelyet a gyümölcsökből készült italokra alkalmaztak. A latin köznyelvben a *sorbus* általánosan a berkenyékre használták. A szintén latin eredetű fajnév a <torminalis> jelentése kólikát enyhítő, mivel termését gyomor- és bélbajok orvoslására ajánlották. Általánosan elterjedt magyar neve a barkócaberkenye, mely mellett használatos volt a barkócafa, barkolcsa, uckuruca elnevezés is.

Elterjedése

Elterjedési területe meglehetősen tagolt, szubmediterrán súlypontú. Szórványosan jelenik meg Nyugat-Európában, gyakoribb Közép- és Dél-Európában, a Kaukázusban, de fölbukkan Észak-Afrikában és Kis-Ázsiában is. A kontinentális klímát kerüli, így hiányzik Kelet-Európából és az alföldjeinkről is (1. ábra).

1. ábra. A barkócaberkenye (*Sorbus torminalis*) elterjedési területe (SCHMELING, W. K.-B., 1989 nyomán). 1 – precízen térképezett terület; 2 – olaszországi előfordulás, itt-ott az országban; 3 – balkáni, eddig még nem térképezett előfordulás

Vertikális megjelenésére FEKETE LAJOS és BLATTNY TIBOR 1913-ban megjelent munkájából (Az erdészeti jelentőségű fák és cserjék elterjedése a Magyar Állam területén) kaphatunk képet. Eszerint a Kárpát-medencében átlagosan 670 m tszf.

magasságig kapaszkodik fel, tehát a kollin-szubmontán régió jellemző fája. A dél-magyarországi hegyvidéken az Urszonya mészsíkláin hatol a legmagasabbra, itt 988 m tszf-m-t ér el. További magassági megjelenését a táblázat mutatja.

A barkócaberkenye magassági megjelenése a Kárpát-medencében

Tájegység	Megjelenés felső határa (m tszf)	
	átlag	maximum
Északnyugati-Kárpátok	660	748
Közép-Kárpátok	660	800
Északkeleti-Kárpátok	440	519
Keleti-Kárpátok	–	878
Déli-Kárpátok	–	789
Dél-magyarországi hegyvidék	780	988
Bihar-hegység	670	726
Magyar-középhegység	610	878
Horvát-Alpok	670	950
Átlagos megjelenés	670	

Előfordulása

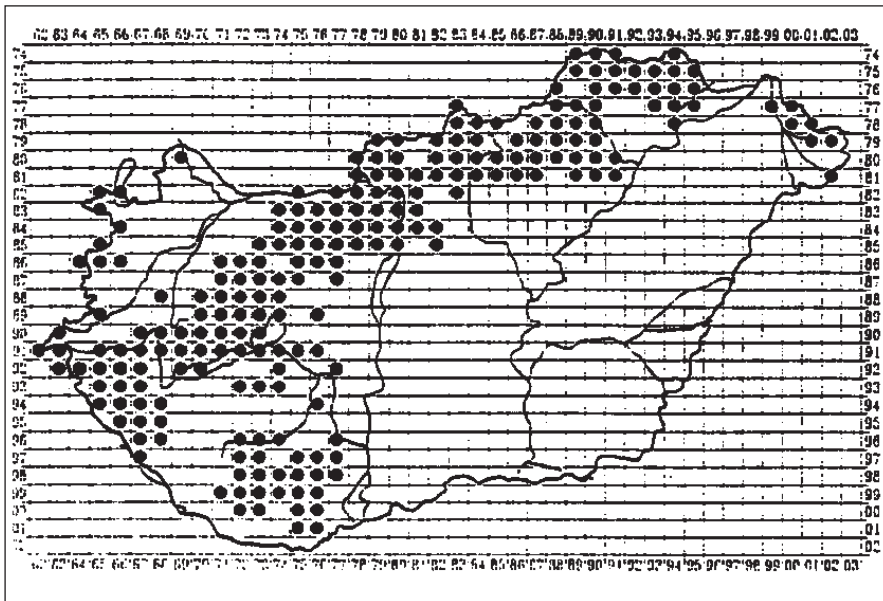
Hazánkban a középhegységeken és a dombvidékeken szinte mindenütt megtaláljuk, szórványosabb Nyugat-Dunántúlon, hiányzik Belső-Somogyból. A sík vidékekre csak az alföldperemi részeken ereszkedik le, ilyen érdekesebb előfordulása a szatmár-beregi síkon és a Szigetközben figyelhető meg (2. ábra). Nálunk a mész- és melegkedvelő tölgyesek jellemző elegyfája, ritkábban bokorerdőkben és cseres-tölgyesekben is megtaláljuk.

Érdekes, hogy a Közép-Kárpátokban (pl. Selmezbánya környékén) a bükkösökben is megvan, de az Északnyugati- és Északkeleti-Kárpátokban már egyértel-

műen a tölgyrégió fája. A Keleti- és Déli-Kárpátokban az előhegyekre szorul, ugyanakkor a dél-magyarországi hegyvidéken, a Bihar-hegységben és a Horvát-Alpokban általánosan elterjedt, gyakori.

Alaktana

Közepes termetű fafaj, általában 15–20 m-es magasságot ér el. Termőhelytől függően azonban helyenként 25 m-re is nőhet, az eddig mért legmagasabb példány (Németország) 33,3 m magas volt. Törzse zárt állásban – szokatlanul – nyúlánk, jól feliszultó, szabad állásban viszont zömök, sokszor görbült. A legnagyobb mellmagassági törzsátmérőjű egyed (Dánia) 134 cm-t ért el. Koronája boltozatos, terebélyes, zárt állásban is erősen ágas. A fiatalabb egyedek kérge sima, szürkészöld-sötétbarna, gyengén fénylő és világos keresztirányú lenticellákkal tagolt, később a kéreg repedezik, részben felpattogzik és pikkelyesen elválk, barna színű. Kezdetben karó-, majd szívgyökérzetet fejleszt, az oldalirányba futó gyökerek túlérnek a koronacsurgón. Az idősebb egyedek gyökérzete 1–2 m mélységig is lehatolhat, fejlett gyökérrendszere miatt a szeleknek jól ellenáll. Kevésbé kutatott, de ismert tény, hogy gyökerein ektotróf mikorrhizát találunk. Vesszeje enyhén szögletes, zöldes- vagy vörösesbarna, fényes, sűrűn álló, elliptikus paraszemölcsökkel borít-

2. ábra. A barkócabernet hazai előfordulása (BARTHA-MÁTYÁS, 1995 után)

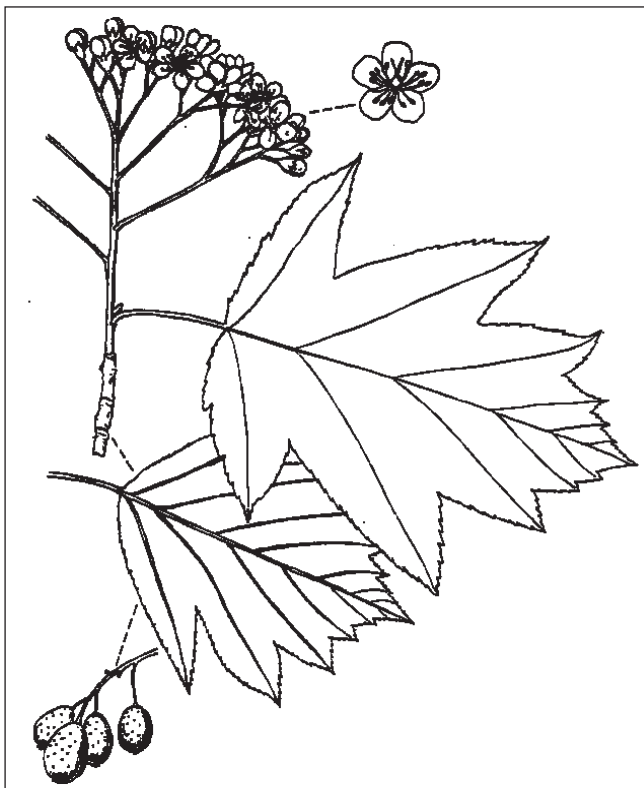
tott. Rügyei zömök tojásdadok, kétoldalt összenyomottak, tompa csúcsúak, rügypikkelyei fényesek, kopaszak, zöldek, szegélyük barna. A levélripacson – szemben az összetett levelű berkenyefajokkal – csak 3 edényyaláb-végződés látható. A fiatal fáknál gyakori, hogy a késői, János-napi hajtások a fagyok miatt nem zárulnak le csúcsrüggyel, ezért vilásodnak. Levelei 3–4 pár karéjúak, 5–10 cm hosszúak, 4–8 cm szélesek. Válluk levágott vagy gyengén szíves, a legalsó karéjpár ± merőlegesen elálló, a többi

előreirányuló és fokozatosan kisebbedő. Levéllemeze vékony, szárnyas erezetű (ez alapján könnyű a juharoktól megkülönböztetni), fiatalon gyéren molyhos, később kopaszodó. Őszi lombszíne fel-tűnő, sárga vagy narancssárga. Virágai sátorozó bugákban nyílnak, egy-egy virágzatban átlagosan 30, fehér, kissé kellemetlen szagú virág található. Má-

jusban virágozik. Tojásdad alakú almácska termése 12–15 mm hosszú, barna színű, fehéren pettyezett, benne 2 kövecses magház van. Magjai 6–7 mm hosszúak, ferde tojásdadok, vöröses-barnák. A termeshús édes-savanykás ízű, ehető, szotyósodik. Termése szeptemberben érlik, október–novemberben hullik.

Visszaszerző képessége gyenge, fiatal korban hoz ugyan tősarjakat, de az idősebb fák már képtelenek erre. Olykor-olykor gyökérsarjai is felverődnek, de ez egyáltalán nem jellemző. Ha hirtelen szabad állásba kerülnek egyedei, vízajtásokat csak ritkán hoz. FEKETE LAJOS szerint „ritkán lesz 100 évnél korosabb, de a 200-at is elérheti”. Hazánk legtermesebb barkócabernetje Borsod-Abaj-Zemplén megyében Fony község határában található, melynek törzskertülete 260 cm, magassága csupán 12 m.

A barkócabernet sajátosan fölpatogzó kérgével, különös alakú levelével, bődítő virágillatával, barna almácskáival, szép őszi lombszínözöldésével a magyar erdők méltánytalanul elhanyagolt dekoratív vadgyümölcs.

3. ábra. Az év fája: a barkócabernet (CSAPODY VERA rajza)